

Még egyszer a kezdőbetűkről és a tulajdonnevekről (3. rész)

Dr. Ludányi Zsófia

Eszterházy Károly Egyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Eger

MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest

Folytatódik a tulajdonnévszerű alakulatok írásmódjáról szóló cikksorozatunk, melynek első két részében a különféle dokumentumok, nyilatkozatok (pl. *szociális jogok európai pillére*), továbbá az egyes nagyszabású vizsgálatok, felmérések (többnyire angolból fordított) nevének (pl. *Európai lakossági egészségfelmérés*) helyesírási problémáival foglalkoztunk.

Jelenlegi cikkünkben egy harmadik típus, az elméletek, modellek, tervek, illetve különféle tesztek és skálák írásmódjával foglalkozunk. Levélírónk, aki az MTA Nyelvtudományi Intézetének nyelvi tanácsadó szolgálatához fordult e kérdéssel, az alábbi példákat hozta: *Alapvető Pszichológiai Szükségletek Elmélete*, *Semmelweis Terv*, *Vizuális Analóg Skála*, *Disszimulációs Index*, *Apgar Skála*, *Tematikus Appercepciók Teszt*, *Guilford-féle Szokatlan Használat Teszt*, *Viselkedésváltoztatás Kereke (Behavioral Change Wheel)*.

A levélíró kérdése arra vonatkozott, hogy: valóban megfelelő-e a csupa nagy kezdőbetűs írásmód ezekben az esetekben, alkalmazható-e az akadémiai helyesírási szabályzat intézménynevekre vonatkozó pontja (AkH. 186–187), vagy inkább címként kellene rájuk tekinteni, esetleg nem is tulajdonnevekről van szó?

Ahogy az Amega 2018. áprilisi és júniusi számában is írtuk, az ilyen típusú alakulatoknak azért bizonytalan az írásmódja, mert valóban tulajdonnévszerűek: egyedítő, azonosító funkcióval rendelkeznek jelentésüket tekintve, és grammatikailag is tulajdonnévként viselkednek, mivel bár többszavasak, de önálló egységet alkotnak. Nem véletlen tehát az írásgyakorlat azon törekvése, hogy kiemelje a tulajdonnévszerű alakulatokat. Másrészt viszont az angol nyelv írásgyakorlatának hatásáról is szó van, hiszen gyakorta előfordul, hogy a tükörfordítás egyúttal az eredeti (forrásnyelvi) írásmódot is megtartja.

Az akadémiai helyesírási szabályzat (AkH.¹²) a 152. pontjában az alábbi tulajdonnévtípusokat sorolja fel: a személynéveket, az állatneveket, a tárgyneveket, a föld-

rajzi neveket, a csillagászati elnevezéseket, az intézményneveket, a márka- és fajtaneveket, a címekeket, valamint a kitüntetések és díjak nevét. A jelen cikkünkben tárgyalt fogalmak (elméletek, modellek, tervek, tesztek, skálák) esetében az intézménynévi jelleg kizárható, így a minden tagot nagy kezdőbetűvel írás nem felel meg a magyar helyesírási normának.

Nézzük meg a kérdéses példaanyagot. Van köztük néhány eset, amelyek tulajdonnevet (személynevet) tartalmaznak. Ezek a következők (még mindig adatolt írásmóddal): *Semmelweis Terv*, *Apgar Skála*, *Guilford-féle Szokatlan Használat Teszt*. Jelen esetben az akadémiai helyesírási szabályzat 166. pontja igazít el. A személynévek – legyenek akár egy-, akár többbeleműek – gyakran alkotnak a köznevekkel jelöletlen összetételt, például *Kossuth-szobor* = Kossuth szobra, *Kossuth-nóta* = Kossuthról szóló nóta. Hasonlóképpen: a *Semmelweis-terv* feloldható ily módon: *Semmelweisről elnevezett terv*, az *Apgar-skála* pedig: *Apgarról elnevezett skála* (ezek úgynevezett jelentéssűrítő összetételek). Az idézett szabálypontot alkalmazva tehát a személynévhez kötőjellel kapcsoljuk a köznévi utótagot. Természetesen a köznévi utótag kezdőbetűje kicsi.

Tulajdonnevet (személynevet) tartalmaz az adatolt írásmódú *Guilford-féle Szokatlan Használat Teszt* alakulat is. A tulajdonnév és a képzőszerű utótag (*-féle*) írásmódja megfelel a magyar helyesírási normának (kötőjeles); ami szokatlan írásképet eredményez, az a többi tag nagy kezdőbetűvel való írása, másrészt egybeírás-különírási problémák is fölmerülnek. Az alakulatot kis kezdőbetűvel javasoljuk írni, továbbá – ha nagyon mereven ragaszkodunk a szabályokhoz – az AkH. 141. b) pontját is alkalmazni kellene (ezt a korábbi szabályzat „mozgósabály” néven illette): a *szokatlan használat* különírt szerkezet egészéhez járul a *teszt* utótag, a szabály értelmében az eredetileg különírandó szerkezetet alkalmilag

egybeírjuk, s az utótagot kötőjellel kapcsoljuk: *szokatlanhasználat-teszt*. A teljes név tehát: *Guilford-féle szokatlanhasználat-teszt*. Általában az írásgyakorlat idegenkedik a mozgószabály alkalmazásától, mert sokszor hosszú, szokatlan írásképet eredményez. Jelen esetben megoldás lehet még az idézőjel használata: *Guilford-féle „szokatlanhasználat” teszt*.

Nézzük meg a többi adatolt írásmódú példát! Ezek közös jellemzője, hogy több tagból állnak, és nem tartalmaznak tulajdonnevet: *Alapvető Pszichológiai Szükségletek Elmélete*, *Vizuális Analóg Skála*, *Disszimulációs Index*, *Tematikus Appercepciók Teszt*, *Viselkedésváltoztatás Kereke (Behavioral Change Wheel)*. Ezekben az esetekben – tulajdonnévszerűségük ellenére – a kis kezdőbetűs írásmódot javasoltuk a kérdezőnek: *alapvető pszichológiai szükségletek elmélete*, *vizuális analóg skála*, *disszimulációs index*, *tematikus appercepciók teszt*. Szokatlan szerkezet a „*viselkedésváltoztatás kereke*”, de ezt is kis kezdőbetűvel javasoljuk, és valahogy az idézőjel is odakívánkozik (az írásgyakorlatban is előfordul ez a megoldás), különösen akkor, ha még hozzátesszük a modell magyarázó utótagot. Tehát: „*a viselkedésváltoztatás kereke*” modell tűnik a legcélszerűbb írásmódnak.

A kisbetűs írásmód ellen szólhat az is, hogy ezek a modellek, elméletek, skálák stb. sokszor nem a meglehetősen hosszú, teljes alakjukban szerepelnek, hanem rövidebb formában, betűszóként. Pl. *APSZE (alapvető pszichológiai szükségletek elmélete)*, *TAT (tematikus appercepciók teszt)*. Noha a kisbetűs írásmód a betűszavak esetén is „szabályosabb” lenne (eszerint: *apsze*, *tat*), nem érdemes

ezt erőltetni, mivel a nyelvszokás, az úzus a nagybetűs alakokat szentesítette. Másrészt pedig – ahogy az Osiris Helyesírás (Laczkó–Mártonfi 2004: 399) is hangsúlyozza – az idegen eredetű, többemű közszói alakulatokat főként csupa nagybetűvel írt betűszókkal szokás helyettesíteni, különösen a szaktudományok körében. Ilyenek például: *tematikus appercepciók teszt (TAT)*, *komputertomográf (CT)*. Továbbá a belső keletkezésű (nem idegen eredetű) alakulatok esetében is jellemző az a tendencia, hogy teljes alakjuk kisbetűs, betűszói alakjuk viszont csupa nagybetűből áll: pl. *ETO (egyetemes tizedes osztályozás)*, *NYÁK (nyomtatott áramkör)*, így az *alapvető pszichológiai szükségletek elméletének* betűszava is maradhat *APSZE*, ha ebben a formában használja a szakmai írásgyakorlat.

Összefoglalva tehát: az elméletek, modellek, tervek, tesztek, skálák írásmódja (1) tulajdonnév + köznévi felépítés esetén kötőjeles, a köznévi utótag kis kezdőbetűs (*Apgar-skála*). (2) A többtagú, köznevekből felépülő alakulatokat kis kezdőbetűvel írjuk, betűszói alakjuk azonban – tekintettel a kialakult szokásra – nagybetűs. (3) Bizonyos esetekben – különösen hosszabb, háromnál több tagból álló szerkezetek esetén – egyéb (főleg különírás-egybeírási) szabályok alkalmazása is szükséges lehet (*Guilford-féle szokatlanhasználat-teszt*). ■

Irodalom

1. AkH. = A magyar helyesírási szabályai 2015. Tizenkettedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest
2. Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. Helyesírás. Osiris Kiadó. Budapest